

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 3, Sayı: 11, Aralık 2017, s. 230-244

Yrd. Doç. Dr. İlgün Özen ÇINAR

Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, iocinar@pau.edu.tr

Doç. Dr. Asiye KARTAL

Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Gülbahar Korkmaz ASLAN

Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

ZİHİNSEL ENGELLİ KARDEŞİ OLAN VE SAĞLIKLI KARDEŞİ OLAN ÇOCUKLARIN KARDEŞ İLİŞKİLERİ¹

Özet

Bu çalışma, engelli kardeşi olan ve olmayan kardeşler arasındaki ilişkilerin karşılaştırılması amacıyla yapıldı. Çalışma grubunda engelli kardeşi olan 60 çocuğun anne ve kardeşi, karşılaştırma grubunda sağlıklı kardeşi olan 60 çocuğun anne ve kardeşi olmak üzere 120 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında, Kardeş ve Aileyi Tanıtıcı Bilgi Formu, Schaeffer Kardeş Davranış Değerlendirme Ölçeği Anne ve Kardeş Formu kullanılmıştır. Engelli kardeşi olan grupta kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinin nazik olma, uzak durma, empati, birliktelik-İlgili olma alt boyutlarında kardeş ve anne algılamalarına göre anlamlı farklılık bulunurken, karşılaştırma grubunda ise yalnızca nazik olma alt boyutunda anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Engelli kardeşin olduğu grupta yaş ile kardeş ilişkileri arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Engelli çocuk, Kardeş davranışı, Kardeş ilişkileri,

SIBLING RELATIONSHIPS OF CHILDREN WITH MENTALLY DISABLED SIBLINGS AND HEALTHY SIBLINGS

Abstract

This study compares children who have mentally disabled siblings with those who do not. The study group included the mothers and siblings of 60 mentally disabled children and the comparison group included the mothers and siblings of 60 healthy children. The study data were collected using a family information form and the Schaeffer Sibling Behavior Rating Scale. In the group of children with mentally disabled siblings, there were significant differences in the subdimensions of kindness, avoidance, empathy and involvement perceived by the mothers and siblings. In the comparison group, the only significant difference was in the kindness subdimension. In the group of children with mentally disabled siblings, there was a significant difference between the age variable and sibling relationships

Keywords: Handicapped children, Sibling behaviour, sibling relationships,

GİRİŞ

Çocuğun etkilendiği ve destek aldığı ilk ve yakın çevre ilişkileri aile içinde yaşanmaktadır. Aile bir sistem olarak ele alındığında, ailedeki tüm üyelerin karşılıklı olarak birbirini etkilediği ve birbirinden etkilendiği düşünüldüğünde, aile sisteminin bir parçası olan kardeşler de birbirlerinden etkilenmektedirler. Kardeş ilişkileri en küçük kardeşin doğumundan yaşamın sonuna kadar devam eden, diğer ilişkilerden daha uzun süren bir ilişki olarak tanımlanmaktadır. Bu tip bir ilişkiyi olumlu bir şekilde sürdürebilmek, diğer bir kişinin istek ve duygularını anlamada iç görüyü, davranışlarının ve yetersizliklerinin nedenleri konusunda anlayışı gerektirmektedir (Riggio, 2000).

Engelli çocuğa sahip ailelerle yapılan çalışmaların ve bu ailelere yönelik hizmetlerin genel olarak engelli çocuğu ve anne babayı kapsadığı, aile sisteminin önemli bir parçası olmasına karşın normal kardeşlerin bu durumdan etkilenme biçimlerinin göz ardı edildiği görülmektedir. Oysa birbirlerinin tüm gelişim alanlarında önemli rol oynayan kardeşlerin birinin engelli olması kardeşler arasındaki ilişkiyi de doğrudan etkilemektedir (Ünal ve Baran, 2012).

Engelli bir kardeşe sahip olmanın normal gelişim gösteren kardeş üzerindeki etkileri konusunda yapılan araştırmalar, genel olarak birbirinden farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu araştırmalar, engelli bir kardeşin normal gelişim gösteren kardeş üzerinde hem olumlu, hem de olumsuz etkilere neden olabileceğini vurgulayan bulgular

ortaya koymaktadır (Moyson and Roeyers, 2012; Ahmetoğlu ve Aral, 2004; Mark et al, 2005; Girli, 2005; Baran, 2011; Dew et al, 2008).

Engelli bir kardeşe sahip olmak sağlıklı kardeşlerde; kardeşinin rahatsızlığından dolayı suçluluk duyma, kardeşin davranış veya görünüşünden utanma ve onunla iletişimden kaçınma, kendisinde de aynı rahatsızlığın olabileceğinden korkma, daha az ilgi gördüğü için kıskançlık veya öfke, kardeşinin yapamadıklarını telafi etmek için çok başarılı olması gerektiğine inandığından üzerinde baskı hissetme; arkadaşları ile yaptığı planlar ve diğer sorumlulukları ile çakışsa bile kardeşe bakmak zorunda olma yükü vb olumsuz duygu ve davranışlar ile kendini gösterebildiği gibi çocuklara olgunluk, güven, şefkat gibi olumlu duygular kazandırdığı, ailede olumlu iletişim ortamı yarattığı da görülmektedir (Meyer and Vadasy, 2003). Zihinsel engelli bir çocuğun varlığı aile için bir stres kaynağı olabilir ve kardeş ilişkisini etkileyebilir (Van Riper, 2000; Jefferson, 2007). Pilowsky ve Yirmiye (2004), engelli bir çocuğun varlığının gurur ve tatmin gibi olumlu duygular geliştirebildiği gibi, öfke ve kıskançlık gibi olumsuz duygulara ve davranışsal tepkilere de neden olabileceğini belirtmiştir.

Zihinsel engelli çocuk ve ailelerine yönelik sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinde birinci basamakta görev yapan sağlık profesyonellerine önemli sorumluluklar düşmektedir (USA Department of Health and Human Services, Sarı ve Altıparmak, 2008). Ev ziyaretlerinde halk sağlığı hemşiresi birey, aile ilişkisini gözlemler. Gereksinimler doğrultusunda girişimlerini bireye ve aileye yönelik planlar (Nies and McEwen, 2007) Zihinsel engelli kardeşe sahip olmanın diğer sağlıklı kardeşi hangi açıdan etkilediğinin bilinmesi aile merkezli bakım sürdürürken hemşirelik girişimlerinin planlı yürütülmesine katkı sağlayacaktır (Sarı, 2007). Engelli bir kardeşin aileye katılmasıyla yaşanan bu duruma çocuğun en iyi şekilde uyum sağlaması, kardeşinin durumunu kabullenmesi ve olumlu bir ilişki ağı oluşturabilmesi için öncelikle yaşanan sorunların belirlenmesine ilişkin araştırmalara gereksinim vardır. Literatürde kardeş ilişkilerinin değerlendirildiği birçok çalışma olmasına rağmen engelli kardeşi olanlarla engelli kardeşi olmayan sağlıklı çocukların kardeş ilişkilerinin karşılaştırmalı değerlendirildiği çalışmalar sınırlıdır (Girli 1995; Şenel, 1995; Pirimoğlu, 1996; Zoylan, 2005; Ertürk, 2009; Ünal ve Baran, 2011; Lardieri et al, 2000). Tüm bu nedenlerden dolayı, engelli kardeşi olan ve olmayan kardeşler arasındaki ilişkilerin karşılaştırılması amacıyla bu araştırma planlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Tipi

Bu araştırma engelli kardeşi olan ve olmayan kardeşler arasındaki ilişkilerin karşılaştırılması amacıyla kesitsel olarak planlanmıştır.

Araştırmanın evreni ve örneklemi

Araştırma, Denizli ilinde bulunan zihinsel engelli çocuklara eğitim veren toplam 4 merkezde yürütülmüştür. Zihinsel Engelli kardeşi olan grup, bu okullara kayıtlı ve eğitim almakta olan engelli çocukların anneleri ve kardeşlerinden oluşmuştur. Zihinsel engelli kardeşi olmayan karşılaştırma grubu çalışma grubunun ikamet ettiği bölgelerden seçilen sağlıklı çocukların kardeşi ve annelerinden oluşturulmuştur. Karşılaştırma grubuna alınan çocuklar sosyo-ekonomik özellikleri benzer bölgelerdeki Aile Sağlığı Merkezlerinin kayıtlarından, yaş ve cinsiyet açısından benzer seçilmişlerdir. Zihinsel Engelli kardeşi olan grup öz anne, baba ve kardeşleri ile yaşayan zihinsel engelli çocuğun 8-18 yaşlar arasındaki normal gelişim gösteren ve araştırmaya katılmayı kabul eden 60 engelli çocuğun anne ve kardeşi alınmıştır. Aynı şekilde karşılaştırma grubuna da öz anne, baba ve kardeşleri ile yaşayan sağlıklı çocuğun 8-18 yaşlar arasındaki normal gelişim gösteren ve araştırmaya katılmayı kabul eden 60 sağlıklı çocuğun anne ve kardeşi alınmıştır.

Veri Toplama araçları

Veri toplama araçları olarak; Kardeş ve Aileyi Tanıtıcı Bilgi Formu, Schaeffer Kardeş Davranış Değerlendirme Ölçeği Anne Formu ve Schaeffer Kardeş Davranış Değerlendirme Ölçeği Kardeş Formu kullanılmıştır.

Kardeş ve Aileyi Tanıtıcı Bilgi Formu: Bu form üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışma grubunda bulunan engelli kardeşe yönelik tanıtıcı bilgileri içeren 8 soru yer almaktadır. İkinci bölümünde karşılaştırma grubunda bulunan sağlıklı kardeşe yönelik tanıtıcı bilgileri içeren 4 soru bulunmaktadır. Üçüncü bölümünde ise anne ve babaya ait öğrenim durumu, meslek, yaş, sağlık güvencesi ve gelir bilgilerini içeren 9 soru yer almaktadır.

Schaeffer Kardeş Davranış Ölçeği: Schaeffer Kardeş Davranış Değerlendirme Ölçeği, Schaeffer-Edgerton tarafından geliştirilmiş ve Mc Hale ve arkadaşları (1986) tarafından tekrar gözden geçirilerek normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşleriyle olan ilişkilerini değerlendirmek amacıyla kullanılan hem kardeşlere hem de annelere uygulanan bir ölçektir. Ölçek 30 maddeden oluşmakta, nazik olma (NOB), birliktelik-ilgili olma (BİOB), uzak durma-çekinme (UDÇB), empati (EB), fiziksel saldırganlık (FSB) olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Ahmetoğlu ve Aral tarafından yapılmış olup, normal gelişim gösteren kardeşlerin engelli kardeşi ile ilişkilerini belirlemede ve annelerin normal gelişim gösteren çocukları ile engelli çocukları arasındaki ilişkiyi değerlendirmelerinde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu belirlenmiştir. Schaeffer Kardeş Davranış Değerlendirme Ölçeğinin anne formu ve kardeş formu aynı maddelerden oluşmaktadır. Schaeffer Kardeş Davranış Değerlendirme Ölçeğinin kardeş formunda birinci tekil şahıs olarak ifade edilen maddeler anne formunda üçüncü tekil şahıs olarak ifade edilmektedir (Ahmetoğlu ve Aral, 2008). Ölçekte yer alan maddelere verilen tepkiler, hiçbir zaman (1 puan)- nadiren

(2puan)- bazen (3 puan)- sık sık (4 puan)- her zaman (5 puan) şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçekte bazı maddeler tersine puanlanmıştır (2., 8., 10., 12., 20. ve 21.madde). Formun değerlendirilmesinde her bir bölüm kendi içinde puanlanmaktadır. Her bir bölümden alınan yüksek puanlar o bölüme ilişkin olumlu oranları vermektedir.

Ölçeğin iç güvenirliğine iç tutarlılık yöntemi ile bakılmıştır ve ölçeğin zamana bağlı tutarlı ölçümler verip vermediği test tekrar test güvenirliği ile sınanmıştır. Buna göre ölçeğin beş alt boyutuna ilişkin alfa değeri 0.77-0.90 arasında, test-tekrar test korelasyonları ise 0.95- 0.99 arasında değişmektedir.

Veri Toplama Yöntemi

Veriler her iki grupta ev ziyareti yapılarak yüz-yüze görüşme yöntemi ile iki aşamada toplandı. İlk aşamada engelli kardeşi olan gruba ev ziyareti yapılarak annele- re Kardeş ve Aileyi Tanıtıcı Bilgi Formu ile Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin anne formu dolduruldu. Daha sonra engelli çocuğun sağlıklı kardeşi ile görüşülerek Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin kardeş formu dolduruldu. İkinci aşamada, sağlıklı kardeşi olan grubun verileri aynı şekilde toplandı. Verilerin toplanmasında anne ve kardeşin etkileşimi engellendi.

Çalışmanın sınırlılıkları:

Zihinsel engelli çocukların kardeş ve annelerine kayıtlardan daha kolay ulaşılabil- diği için sadece okullara kayıtlı olanlar üzerinde araştırma yürütüldü.

Etik

İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden, Aile Sağlığı Merkezlerinden ve Üniversitenin Girişimsel olmayan Tıbbi etik kurulundan gerekli izinler alındı. Araştırmaya katılan anne ve kardeşlere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilerek onamları alındı. Araştırmada kullanılan ölçek için yazarlardan gerekli izinler alınmıştır.

Verilerin analizi:

Elde edilen verilerin analizinde SPSS paket programı kullanıldı. Araştırmaya katılan anne ve kardeşlerin tanımlayıcı özellikleri sayı ve yüzde ile iki grupta ortalama arasındaki farkın belirlenmesinde ise, t testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1'de, sosyo demografik özelliklere ilişkin veriler gösterilmiştir.

Engelli kardeşi olan grupta, nazik olma, uzak durma, empati, birliktelik-ilgili olma alt boyutlarında, kardeş ve anne algılamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur

($p>0.01$). Sağlıklı kardeşi olan karşılaştırma grubunda ise yalnızca nazik olma alt boyutunda kardeş ve anne algılamaları arasında anlamlı bir fark belirlenmiştir (Tablo 2).

Her iki grubun Anne formlarının puan ortalamaları arasındaki ilişki incelendiğinde, birliktelik-İlgili olma ile uzak durma alt boyutlarında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.05$). Her iki grubun kardeş formu puan ortalamaları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, yalnızca nazik olma alt boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.01$, Tablo 2).

Tablo 3'de yaş ve cinsiyete göre engelli kardeşi ve sağlıklı kardeşi olan çocukların ölçek puan ortalamaları değerlendirilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi sadece engelli kardeşi olan çocukların nazik olma ve fiziksel saldırganlık boyutlarında anlamlı bir fark belirlenmiştir ($p<0.05$).

Tablo 1. Sosyodemografik Özelliklere Göre Dağılım

Değişkenler	Çalışma Grubu				Karşılaştırma Grubu			
	Engelli Olanlar		Kardeşleri		Sağlıklı olanlar		Kardeşleri	
Yaş Grubu	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
11 yaş ve altı	24	40.0	28	46.7	24	40.0	30	50.0
12 yaş ve↑	36	60.0	32	53.3	36	60.0	30	50.0
Yaş ortalamaları	11.97+ 2.9		12.38+ 3.4		11.91+2.5		12.06+3.4	
Cinsiyet								
Kız	20	33.3	35	58.3	18	30.0	35	58.3
Erkek	40	66.7	25	41.7	42	70.0	25	41.7
Kaçıncı çocuk								
İlk çocuk	23	38.3	25	41.7	23	38.3	25	41.7
Ortanca çocuk	13	21.7	23	38.3	13	21.7	11	18.3
Son çocuk	24	40.0	16	26.7	24	40.0	24	40.0
Kardeş sayısı	Sayı		%		Sayı		%	
1	35		58.3		37		61.7	
2	20		33.3		17		28.2	
3	5		8.4		6		10.1	
Annenin Yaşı								

25-34 yaş	15	25.0	14	23.3
35-44 yaş	35	58.3	42	70.0
45 yaş ve üzeri	10	16.7	4	6.7
Annenin Eğitimi				
İlk ve ortaokul mezunu	50	83.3	54	90.0
Lise ve üniversite mezunu	10	16.7	6	10.0

Tablo 2. Engelli Kardeşi Olan ve Olmayan Grupların Schaeffer Kardeş Davranışı Ölçeği Puan Ortalamaları Dağılımı

Engelli Kardeşi Olan Grup		Karşılaştırma Grubu						
$\bar{X} \pm SS$		$\bar{X} \pm SS$						
Alt Boyut Puanları	Anne Formu	Kardeş Formu	Anne Formu	Kardeş Formu	p1	p2	p3	p4
NOB	31.8±6.9	35.7±6.1	30.2±6.1	32.5±6.1	- 5.057 0.000	-2.855 0.006	1.363 0.175	-2.855 0.006
UDÇB	10.8±4.8	8.9±4.1	8.7± 2.3	8.9± 2.6	3.542 0.001	-0.678 0.500	2.927 0.004	-0.105 0.917
BİOB	24.1±5.8	25.8±6.3	25.9±4.2	25.4±4.8	-2.119 0.038	0.761 0.450	-2.038 0.044	0.761 0.450
EB	19.8± 3.9	21.7±3.8	20.9±3.5	21.3±43.3	-4.202 0.000	-0.894 0.375	-1.725 0.087	-0.894 0.375
FSB	4.6±2.6	4.1±2.2	5.1±2.7	4.7±2.1	1.537 0.130	0.996 0.323	-1.146 0.254	0.996 0.323

p1: Engelli çocuk anne formu ve kardeş formu arasındaki anlamlılık

p2: Sağlıklı çocuk anne formu ve kardeş formu arasındaki anlamlılık

p3:Engelli çocuk ve sağlıklı Çocuk anne formları arasındaki anlamlılık

p4: Engelli çocuk ve sağlıklı çocuk kardeş formları arasındaki anlamlılık

Tablo 3. Engelli Kardeşi Olan ve Olmayan Grupların Schaeffer Kardeş Davranışı Ölçeği Puan Ortalamalarının Yaş ve Cinsiyete Değişkenine Göre Dağılımı

Ölçek Alt Boyut-ları		Engelli Kardeşi Olan Grup				Karşılaştırma Grubu			
		Yaş		Cinsiyet		Yaş		Cinsiyet	
		11 yaş ve altı	12 yaş ve üzeri	Kız	Erkek	11 yaş ve altı	12 yaş ve üzeri	Kız	Erkek
NOB	$\bar{X} \pm SS$	33.9±6.9	37.3±4.7	36.4±4.9	34.7±7.3	32.2±5.9	32.8±6.3	31.7±6.8	33.2±5.1
t, p		-2.22	0.03	1.052	0.297	-0.359	0.721	-0.985	0.329
BİOB	$\bar{X} \pm SS$	10.0±5.2	7.9±2.6	8.2±2.6	9.9±5.4	9.0±2.8	8.9±2.5	8.4±2.2	8.3±1
t, p		1.94	0.057	-1.675	0.099	0.057	0.955	-1.732	0.089
UDÇB	$\bar{X} \pm SS$	24.8±6.4	26.6±6.2	26.8±6.3	24.3±6.1	25.2±4.9	25.6±4.8	25.6±4.6	25.1±5.1
t, p		-1.125	0.265	1.552	0.126	-0.245	0.808	0.395	0.694
EB	$\bar{X} \pm SS$	21.2±3.5	22.0±4.0	21.8±3.8	21.5±3.7	21.3±3.3	21.4±3.4	20.9±3.4	21.7±3.2
t, p		-0.86	0.393	0.309	0.758	-0.020	0.984	-0.977	0.333
FSB	$\bar{X} \pm SS$	4.9±2.9	3.5±1.1	3.7±4.7	1.4±3.0	4.6±1.9	4.8±2.2	4.9±2.1	4.5±2.1
t, p		2.559	0.013	-1.752	0.085	-0.458	0.649	0.866	0.390

TARTIŞMA

Kardeş ilişkisi, kişinin yaşamı boyunca en kalıcı ilişkilerinden biridir (Dew et al, 2008). Birbirlerinin tüm gelişim alanlarında önemli rol oynayan kardeşlerden birinin engelli olması kardeşler arasındaki ilişkiyi doğrudan etkilemektedir (Ünal ve Baran, 2012; Atasoy, 2002). Bu araştırmada engelli kardeşi olan ve olmayan çocukların kardeş ilişkileri ve annelerinin kardeşler arasındaki değerlendirmesi karşılaştırılmıştır.

Engelli kardeşi olan grupta anne ve kardeş algılamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (Tablo 2). Engelli grubundaki sağlıklı kardeşler engelli kardeşine karşı daha nazik davrandıklarını düşünmektedirler. Ayrıca engelli kardeşine daha yakın davrandıklarını ve daha az çekindiklerini ve yaklaşımlarının daha empatik olduğunu ancak engelli kardeşleri ile daha az birlikte olduklarını belirtmişlerdir. Anneler ise, sağlıklı kardeşlerin engelli kardeşlerine daha az nazik ve empatik davrandıklarını, ancak engelli kardeşleriyle daha çok birlikte olup daha az uzak durup-çekindiklerini belirtmişlerdir (Tablo 2). Engelli grubundaki anneler ile sağlıklı kardeşlerin kardeş ilişkilerini değerlendirme algılarının farklı olması düşündürücüdür. Mc Hale et. al. 1986'da yaptığı araştırmasında, kardeş ilişkilerini değerlendirmede farklı bir ölçek kullansa da kardeş ve anne değerlendirmeleri arasında farklılık olduğunu belirlemiştir. Bu değerlendirmeler arasındaki farklılıkların önemli olduğu vurgulanmıştır. Korkmaz'ın (2008) yalnızca engelli çocuk ve sağlıklı kardeşler ile yaptığı çalışmasında, anne ve sağlıklı kardeşlerin puan ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır.

Ahmetoğlu ve Aral'ın (2004) karşılaştırma kullanmadığı çalışmasında, annelerin değerlendirmelerine göre sağlıklı kardeşlerin engelli kardeşlerinden daha az uzak durduklarını ve daha az çekindiklerini, engelli kardeşleriyle daha çok birlikte olduklarını ve daha ilgili davrandıklarını belirtmişlerdir (Ahmetoğlu ve Aral, 2004; Ahmetoğlu ve Aral, 2008). Ertürk'ün (2009) karşılaştırmalı çalışmasında, benzer olarak annelere göre engelli kardeşi olan çocukların daha az nazik, daha az uzak durup çekindikleri, daha çok birlikte oldukları ve ilgilendikleri bulunmuştur (Ertürk, 2009). Çalışmamızın bulgusu bu çalışmalarla benzer olup, annelere göre, sağlıklı çocuk engelli kardeşi ile daha çok birlikte ve ilgilidir. Engelli kardeşine daha az uzak durup daha az çekindiklerini belirterek, bu alt boyutlarda kardeş ilişkilerini daha olumlu değerlendirmektedir. Yine çalışmamızda iki gruptaki anneler arasında yapılan karşılaştırmada aynı boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulundu. Bu bulgumuz engelli çocuğu olan annelerin kardeşler arasındaki ilişkiyi daha olumlu değerlendirdiğini desteklemektedir.

Çalışmamızda annelerin aksine sağlıklı kardeşler engelli kardeşlerine daha çok nazik ve empatik davrandıklarını ifade etmektedir. Bu bağlamda engelli kardeşi olan çocukların kardeş ilişkilerinde daha çok sorumluluk hissettiği düşünülebilir. Engelli bir kardeşle birlikte yaşamak engelli olmayan çocuklarda daha ilgili ve empatik olmayı ve de bireysel farklılıklara karşı daha hoşgörülü olmayı sağlamaktadır (Buhrmester and Furman, 1990; Ertürk, 2009, Kaminsky ve Dewey, 2001), engelli kardeşe sahip olan sağlıklı çocuklarda, empati duygularının, öz saygılarının ve yardımcı olma davranışlarının daha yüksek olduğunu belirlemişler. Girli (1995) çalışmasında, engelli kardeşi olan normal çocukların, engelli kardeşlerini kabullenmelerine yönelik tutumlarının ve kardeş ilişkilerinin, engelli kardeşi olmayan normal gelişim gösteren çocuklara göre daha olumlu olduğunu belirtmektedir. Bulgularımız bu çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermekle birlikte literatür bilgilerini desteklemektedir.

Çalışmamızda, engelli kardeşi olan grup ile sağlıklı kardeşe sahip olan gruptaki kardeşlerin ilişkileri karşılaştırıldığında, ölçeğin yalnızca nazik olma boyutunda anlamlı bir fark belirlenmiştir ($p < 0.01$, Tablo 2). Yani engelli kardeşi olan çocuklar, engelli kardeşi olmayan çocuklara göre kardeşlerine daha fazla nazik davranmaktadır. Diğer alt boyutlarda bir farklılık bulunmamıştır. Nazan ve Baran (2012) çalışmasında, annenin engelli çocuğuna karşı aşırı koruyucu davranışı arttıkça sağlıklı çocuğun engelli kardeşine daha nazik davrandığı bulunmuştur. Dolayısıyla normal gelişim gösteren çocuk engelli kardeşine karşı aşırı koruyucu davranan anneyi bu yönde rol modeli almakta ve engelli kardeşine karşı daha nazik davranabilmektedir (Sarı, 2007). Kardeşler arasındaki ilişki, çocukların birbirleriyle ve ebeveynleriyle olan ilişkileriyle bağlantılıdır (Feinberg and McHale, 2003). Dolayısıyla ebeveyn arasındaki olumsuzluklar kardeşler arasındaki ilişkilere de yansımaktadır, özürlü kardeşle geçirilen yaşantılar sonucu, sağlıklı kardeşlerde olumlu ilerlemelerin olabileceğini işaret etmektedirler. Pearson ve Sternberg (1986) çalışmalarında sağlıklı kardeşlerde engelli çocuğa karşı aşırı koruyuculuk, özellikle kendisinden daha küçük yaştaki engelli kardeşin sorumluluğunu üstlenme görüldüğüne işaret etmektedir. Engelli bir kardeşin bakım ve sorumluluğunu üstlenme, normal gelişim gösteren kardeşin ebeveyn rollerini öğrenmesinde, önemli bir sosyalleşme olanağı sağlamakta; engelli kardeşin büyüme ve gelişimine katkıda bulunmaktan dolayı, gurur duyma ve kendinden memnuniyet duygularının gelişimine katkıda bulunabilmektedir. Ayrıca engelli kardeşin özel ihtiyaçları ile başarılı bir biçimde başa çıkmanın yanında; olgunluk, engelli kardeşe ve aileye karşı bağlılık duyguları, engelli kardeşi anlama ve ona karşı daha az eleştirel davranma gibi duygular ön plâna çıkmaktadır (Akkök, 2005; Ahmetoğlu ve Aral, 2004; Aral ve Gürsoy, 2007; Hallahan and Kauffman, 2003; Howe and Recchia, 2008; Kurnoff, 2008; Marks et al. 2005). Çalışmamızda engelli kardeşi olan çocukların sağlıklı kardeşi olan-

lara göre daha nazik davranmaları bu çocukların engelli kardeşlerine karşı sorumluluk hissettiklerini gösterebilir.

Literatürde engelli çocuğun yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu gibi sosyo demografik özelliklerin, engelli çocuk ile sağlıklı çocuk arasındaki ilişkiyi doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebildiği belirtilmektedir. (Bouras and Jacobson, 2002; Kılıçarslan, 2002; Brody et al, 2003; Kose, 2003, Stoneman, 2005, Ertürk, 2009). Çalışmamızda da engelli grubu ile karşılaştırma grubundaki kardeşlerin, bazı sosyo demografik özelliklerin kardeş ilişkileri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda sadece engelli kardeşin olduğu grupta yaş değişkeni ile alt boyutlar arasında anlamlı bir fark saptanmıştır. Engelli kardeşi olan çocukların yaşı arttıkça nazik olma davranışı artmakta, yine yaşı arttıkça fiziksel saldırganlık davranışının azalmakta olduğu belirlenmiştir. Karşılaştırma grubunda ise bir farklılık saptanmamıştır (Tablo 3). Ünal ve Baran'ın çalışmasında (2011) mental yetersizliği olan çocukların yaş durumunun kardeşler arasındaki ilişkiyi etkilemediği saptanmıştır. Korkmaz'ın çalışmasında (2009) sağlıklı kardeşlerin yaş gruplarına ve eğitim düzeylerine göre kardeşleri ile ilişkileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Sağlıklı kardeşin yaşı büyüdükçe, engelli kardeşi ile ilgili problemlerinin azaldığı belirlenmiştir (Korkmaz, 2009). Sonuç olarak, sağlıklı kardeşlerin yaşı arttıkça, engelli kardeşlerinin sınırlılıklarını daha iyi fark ettiği, kardeşinden beklentilerini daha gerçekçi sınırlara sokabildiği, kardeşine daha empatik yaklaşabildiği ve böylelikle sağlıklı kardeşin olgunlaşarak ve sağlık hastalık kavramını daha iyi algılayarak engelli kardeşi ile daha olumlu ilişkiler kurabildiği düşünülmektedir.

Literatürde, cinsiyetin kardeş ilişkileri üzerinde önemli bir etken olduğu ve kardeş ilişkilerini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebildiği görülmektedir (Girli 1995; Hannah and Midlarsky, 2005; Mc Hale, 1986). Bizim çalışmamızda ise sağlıklı kardeşin cinsiyetinin, engelli kardeşi ile yaşadığı problemleri ve ilişkileri etkilemediği bulunmuştur. Literatürde çalışma bulgumuzu destekleyen birçok çalışma bulunmaktadır (Ahmetoğlu ve Aral, 2004; Bayhan ve Yükselen 2001; Zoylan, 2005; Yıldırım Doğru, 2013). Bu sonuçlar cinsiyetin, kardeşler arası problemleri tanımlamada tek başına bir etken olmadığı, cinsiyetin yanında kardeşlerin karakterleri, ailenin sağlıklı kardeşten beklentileri, ailenin uyumu gibi faktörlerin cinsiyete yüklenen görevleri şekillendirdiği ve bu nedenle cinsiyetin tek başına tam olarak sorunları yansıtmadığı değerlendirilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmamızda engelli kardeşi ve sağlıklı kardeşi olan çocukların ilişkileri arasında farklı bir yaklaşım bulunmamıştır. Sadece engelli kardeşi olan çocuklar engelli

kardeşlerine daha nazik davranmaktadır. Engelli kardeşi olan çocukların kardeş ilişkileri olumlu değerlendirilmiştir. Fiziksel şiddet saptanmamıştır. Araştırmamızın bulguları doğrultusunda, engelli grubundaki anneler ile sağlıklı kardeşlerin kardeş ilişkilerine yönelik algılamalarında farklılık olduğu belirlenmiştir. Sağlıklı kardeşler engelli kardeşine karşı daha nazik ve daha yakın davranmakta, daha az çekinmekte ve yaklaşımlarının daha empatik olduğunu belirtmektedir. Anneler ise, sağlıklı kardeşlerin engelli kardeşlerine daha az nazik ve empatik davrandığını, daha çok birlikte olup daha az uzak durup-çekindiklerini belirtmektedir. Engelli kardeşi olan çocuklar, engelli kardeşi olmayan çocuklara göre kardeşlerine daha fazla nazik davranmaktadır. Çalışmanın sonuçları engelli kardeşi olan çocuklara ve aileye danışmanlık hizmeti sunma, destek ve eğitim programı hazırlama aşamalarında yol gösterici olacaktır. Bu sonuçların engelli kardeşi olan çocukların sorunlarının belirlenmesi ve desteklenmesinde sağlık personeline ve eğitimcilere yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Ayrıca engelli çocukların kardeşleri ile anneleri, normal çocukların kardeşleri ve anneleri ile kaynaştırılarak destek kardeş grupları oluşturarak her iki grupta da yaşanan ortak durumlar vurgulanabilir, paylaşım sağlanabilir. Engelli grubundaki anneler ve sağlıklı kardeşlerin kardeş ilişkilerine yönelik farklılıkların nedenlerinin ortaya konulmasına yönelik derinlemesine araştırmaların yapılması önerilmektedir. Ayrıca farklı engel gruplarında kardeş ilişkilerine yönelik karşılaştırmalı çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmetoğlu, E., Aral, N. (2004). Zihinsel engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksek Okulu, Yayın No:6 Bilimsel Araştırmalar ve İncelemeler: 6 Ankara Üniversitesi Basım Evi, 21-25.
- Ahmetoğlu, E., Aral, N. (2008). Schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinin Türkçe uyarlaması, Kastamonu Eğitim Dergisi, 16 (2), 379-388.
- Aral, N., F. Gürsoy. (2007). Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Bayhan, P. ve Yükselen, A. (2001). Engelli Kardeşleri Olan Çocukların Kardeş İlişkileri, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11,190-205.
- Bouras, N., Jacobson, J. (2002).Mental health care for people with mental retardation: a global perspective. World Psychiatric Association, 1(3); 162-165.
- Brody, G., Kim, X., Murry, V., Gibbons, R. (2003) Neighborhood disadvantage moderates associations of parenting and older sibling problem attitudes and beha-

- avior with conduct disorders in African American children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71, 211-222.
- Buhrmester, D., Furman, W. (1990). Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence. *Child Development* 61;1387-1398.
- Dew, A., Baladin, S., Llewellyn, G. (2008). The psychosocial impact in siblings of people with lifelong physical disability: a review of the literature. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 20, 485-507.
- Ertürk, B. (2009). Entegre eğitime katılan ve katılmayan engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Edirne.
- Feinberg, E., McHale, M. (2003). Sibling and Parents Relationship Trajectories in Adolescence. *Child Development*, 74(5); 1261-1274.
- Girli, A. (1995). Normal zekalı kardeşlerin zihinsel engelli kardeşe yönelik kabul düzeylerinin belirlenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.
- Hallahan, Daniel P., J. M. Kauffman.(2003). *Exceptional Learners Introduction to Special Education*, 9th Edition, United States of America.
- Hannah, M. E., Midlarsky, E. (2005). Helping by siblings of children with mental retardation, *American Journal on Mental Retardation*, 110 (2), 87-89,2005.
- Howe, N., H.E. Recchia. (2008). Siblings and Sibling Rivalry, *Encyclopedia of Infant and Early Childhood Development*, 3: 154-164.
- Jefferson, M. (2007). Link ages between Family Cohesion and Sibling Relationships in Families Raising a Child with a Disability. M. A. Thesis Brigham Young University.
- Kaminsky, L., Dewey, D. (2001). Sibling Relationships of Children with Autism, *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31(4):399-410.
- Kılıçaslan, A. (2002) Aile fonksiyonlarının ve algılanan farklılaşmış anne-baba yaklaşımının kardeş ilişkileri üzerine etkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Korkmaz, A. (2008). Özel Eğitim Alan Zihinsel Engelli Çocukların Kardeşleri İle İlişkilerinin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Köse, F. (2003) K.K.T.C. Lefkoşe ilköğretim okullarına devam eden dokuz yaş çocuklarının anne tutumları ile kardeş ilişkilerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kurnoff, S. (2008). How Do Learning Disabilities Affect the Child's Siblings? Essential Guide, Sibling Issues: A Parent's Guide, Great School Inc.
- Lardieri, L.A., J. Blacher, H.L. Swanson. (2000). Sibling Relationships and Parents Stress in Families of Children With and Without Learning Disabilities, Learning Disability Quarterly, 23 (2);105-116.
- Marks, S.U., A. Matson, L. Barraza. (2005). The Impact of Siblings with Disabilities on Their Brothers and Sisters Pursing a Career in Special Education, Research and Practice for Persons with Severe Disabilities, 30(4);205-218.
- Mc Hale, S. M., Sloan, J., Simeonsson, R. J. (1986). Sibling relationships of children with autistic, mentally retarded and non handicapped brothers and sisters. Journal of Autism and Developmental Disorder, 16 (4); 399-413.
- Meyer, D.J. ve Vadasy, P.F.(2003). Sibshops: Workshops for Siblings of Children with Special eeds (5. Baskı), Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Moyson, T., Roeyers, H. (2012). The overall quality of my life as a sibling is all right, but of course, it could always be better. Quality of life of siblings of children with intellectual disability: the siblings' perspectives. Journal of Intellectual Disability Research, 56; 87-101.
- Nazan, Ü., Gülen, B. (2012). Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları İle Normal Gelişim Gösteren Çocukların Zihinsel Engelli Kardeşlerine Yönelik Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Kastamonu Education Journal, 20 (3); 783-792.
- Nies M.A., McEwen M. (2007). Community / Public Health Nursing Promoting the health populations, 4. Edition, Canada, Saunders, Elseiver Co, 671-693.
- Onat Zovlan, E. (2005) Engelli kardeşe sahip olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin belirlenmesi. Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Pilowsky, T., Yirmiye, N., Doppelt, O., Gross-Tsur, V., Shalev, S. (2004). Social and emotional adjustment of siblings of children with autism, Journal of Psychology and Psychiatry, 45: 855-866.

- Riggio, H. R. (2000). Measuring attitudes toward adult sibling relationships: the life span sibling relationship scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17 (6); 707-728.
- Sarı, H.Y. (2007). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerde Aile Yüklenmesi, C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 11(2):1-7.
- Sarı, H.Y., Altıparmak, S. (2008). Ebe ve Hemşirelerin Zihinsel Engelli Çocuklarla İlgili Bilgileri; Koruyucu Hekimlik Bülteni, 7(2):127-132.
- Sarı, E. (2007). Anasınıfına Devam Eden Beş-altı Yaş Grubu Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Sosyal Uyum ve Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şenel, H. G. (1995). Yetersizliğe sahip kardeşi olanlarla, olmayanların yetersizliğe yönelik tutumları ve kaygı düzeyleri yönünden karşılaştırılması, Özel Eğitimi Dergisi, 2 (I), 33– 39.
- Stoneman, Z. (2005). Siblings of children with disabilities: research themes. *American Association on Mental Retardation*, 43 (5): 339-350.
- USA Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, The role of the primary health care provider in children's developmental health. http://www.cdc.gov/ncbddd/child/screen_provider.htm (Erişim Tarihi: 08.09.2015).
- Ünal, N., Baran, G. (2012). Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları İle Normal Gelişim Gösteren Çocukların Zihinsel Engelli Kardeşlerine Yönelik Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi* 20(3):783-792.
- Ünal, N., Baran, G. (2011). Behaviors And Attitudes Of Normally Developing Children Toward Their Intellectually Disabled Siblings. *Psychological Reports*: 108:553-562.
- Van Riper, M. (2000). Family variables associated with well-being in siblings of children with Down Syndrome. *Journal of Family Nursing*, 6 (3) ; 267-286.
- Yıldırım Doğru, S.S., Kayılı, G., Alabay, E., Kuşçu, Ö., Sarıkaya, A. (2013). Ailesinde Engelli Birey Bulunan Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sosyal Becerileri Ve Problem Davranışlarının İncelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 14 (2); 219-236